

HODOSSI SÁNDOR

REFORMÁTUS NÉPFŐISKOLÁK A MAGYAR VIDÉK FELEMELKEDÉSÉRT

Ravasz László 'A nagy szakadék' című előadásában¹ érzékletes képekkel ábrázolta azt a lelki szakadékot, amely a falu földművelő népét a középosztálytól elválasztja. A püspök szerint az egymástól elszakadt osztályok között épülő híd egyik cölöpje lehet a református népfőiskola. Az egész országban kiépítendő hálózatról beszélt, amely a magyar falu erkölcsi megújulásának, és ezen keresztül anyagi felemelkedésének motorja lehet.

A következő években valóra válni látszott a nagy ívű szándék. Gyülekezeti, egyházmegyei és egyházkerületi szervezésű népfőiskolák egész rendszere épült ki, amelyeken országszerte több mint kétezer húsz év körüli református fiú és lány vett részt. Ez akkor is nagy eredmény, ha el kell ismerni, hogy a kor hivatalos művelődéspolitikája kedvezett a népfőiskolai törekvéseknek. Voltak külföldi minták, magyar hagyományok, melyekre építeni lehetett, és a többi keresztyén egyház is ekkoriban építette ki a vidéki felnőttképzés rendszerét.

A népfőiskolai mozgalom kezdetei Európában

A népfőiskolai gondolat a dán evangélikus egyház nagy alakjától, Nikolaj Frederik Severin Grundtvigtól (1783–1872) származik. Angliai tanulmányútjai során született meg benne az ötlet, hogy a sok problémával küszködő hivatalos oktatási intézményrendszer kiegészítéseként egy újfajta, keresztyén szellemű nemzetnevelő intézményt kell létrehozni.² Célja egyértelmű volt: „Keresztyén hősi lelkiületet teremteni az ifjúságban”.³ Felismerte, hogy a nemzeti megújuláshoz elsősorban lelki megújulásra van szükség. Abból a tételből indult ki, hogy „az ember nem érthet meg többet az életből, mint amit tapasztal benne”.⁴ A humán gimnáziumok szerinte a „tintanyalás”, „könyvmolyképzés”, „diplomagyártás” halott ismereteket közvetítő védőbástyái, ráadásul a bennük nevelkedő ifjúságot gögössé is teszik. Ezekkel az „élet iskoláját” állította szembe.⁵ A könyvekből megszerezhető ismeretek elé helyezte a tevékeny, alkotó életet.⁶ Nemcsak pedagógiai, nemzetnevelési koncepciója volt merészen újszerű, korának racionalizmusával szembe forduló prédikációi is jelentős viharokat kavartak körülötte, melyek következtében egy időre ki is lépett a dán evangélikus egyházból.⁷ Grundtvig nevelési programja a keresztyénség, népiesség, gyakorlatiasság és életszerűség elveire épült.

Az első dán népfőiskolát **Christian Flór** alapította Röddingben. Az állandó pénzhányalással küszködő intézmény elsősorban a dán nemzeti öntudat erősítését kívánta szolgálni, ellensúlyozva az erős német hatást.⁸ Ennek a kísérletnek nem volt jelentős hatása a dán népfőiskolai mozgalom kibontakozása szempontjából.

Grundtvig elveit **Christen Kold** ültette át a gyakorlatba: falusi tanítóként 1851-ben indította el Ryslingben a népfőiskolát. Feladatát így látta: „A népfőiskola rendeltetése: megtanítani az ifjúságot az Istennek, a felebarátnak és a hazának szeretetére.”⁹ Húsz év alatt 15 népfőiskolát szervezett, és ezzel egyidejűleg népfőiskolai vezetők képzését is megkezdte. Az eredeti dán népfőiskola 18–30 éves parasztfiatalok számára szervezett önkéntes, bentlakásos, protestáns alapon szervezett intézmény volt. Az oktatás 2 éves tanfolyamból állt, és alapvető célja a hitben való megerősítés mellett a mindennapi életre

való nevelés volt. Ez úgy valósulhatott meg, hogy a nevelő és növendékei a tanfolyam ideje alatt együtt élt, egy fajta családi közösséget alkotott. A dán példa csakhamar követőkre talált. Először a környező országokban, majd egyre távolabb ért el a mozgalom híre. Elsőként a svéd, izlandi, norvég, finn, német, svájci és lengyel népfőiskolák szerveződtek meg, majd hamarosan egyre messzebb terjedt a hatása. A népfőiskola ügye nem futó felángolás volt, amit az is bizonyít, hogy számuk és jelentőségük folyamatosan növekedett Európa-szerte a 20. században.¹⁰

A felnőttoktatás helyzete Magyarországon a 20. században

A magyarországi felnőttoktatás ügyét már a reformkor nagy alakjai is megoldandó feladatként értékelték.¹¹ A törekvések egyrészt az alapfokú iskoláztatás kiterjesztésére, másrészt a rendszerből kimaradók későbbi elérésére irányultak. Annak ellenére, hogy az 1868-i Népiskolai Törvény az egész országban bevezette a tankötelezettséget, a gyakorlatban ez csak korlátozott mértékben valósult meg. Sőt az iskoláztatás a következő évtizedekben sem vált általánossá. A falusi iskolákban az egy tanítóra jutó gyerekek nagy száma, a gyakori hiányzások, a motiváció hiánya miatt már az is eredménynek számított, ha azt sikerült elérni, hogy a tanulók megtanuljanak írni és olvasni.

A kialakult helyzetet egyrészt népiskolák felállításával, másrészt az idősebbek számára az iskolán kívüli népművelés szervezésével kívánták megváltoztatni az egymást követő kulturális kormányzatok. Az **Eötvös József** által 1870-ben kiadott felnőttképzési rendelet nyomán létrejövő helyi kezdeményezések sokáig elszigeteltek maradtak. A 19. század utolsó évtizedeiben gyakran jelentek meg írások a felnőttek oktatásáról vagy éppen a népnevelés fejlődésének akadályairól. Ekkoriban a „népszerű felolvasásokban” látták sokan a nemzetnevelés kérdésének megoldását.¹² A falvakban a pap vagy a tanító téli estéken egyszer férfiak, másnap nők számára tartson előadást – fogalmazódott meg a kíváncsóság. Legfontosabb témakörökként a „vallási-erkölcsi élet” mellett a közgazdaság, közegészség, nevelésügy és hazafiasság területei jelentek meg.

A Magyar Gazdaszövetség 1895-ben azzal a céllal alakult meg, hogy a falusi gazdák körében a gyakorlati életben hasznosítható képzést végezzen. A Magyar Gazdaszövetség és az Országos Szabadoktatási Tanács szervezte meg a „gazdagimnáziumokat”, amelyeket később változatlan tartalom mellett népfőiskolává kereszteltek át.¹³ Az első gazdagimnáziumot Bajszentivánon szervezték 1914. február 15. és április 6. között. Még ebben az évben indultak képzések Nagykőrösön és Nagytétényben, de az első világháború miatt csak 1920-ban folytatódhatott a gazdagimnáziumok szervezése.

Imre Sándor 1909-ben, Eötvös munkásságát méltatva, rá emlékezve állapította meg, hogy az ideiglenesnek gondolt felnőttnevelési koncepció a népiskolai hálózat elégtelen működése miatt még mindig aktuális negyven évvel a Népiskolai Törvény hatályba lépése után is.¹⁴ Ennek következtében a Magyar Gazdasági Egyesület már 1913/14-ben kidolgozott egy népfőiskolai tervet.¹⁵ Ehhez kapcsolódhatott, hogy a Debreceni Református Kollégiumban már 1913-ban szóba került egy népfőiskola létesítésének gondolata.¹⁶ Az első világháború kitörése azonban megakadályozta a tervek megvalósítását.

A népfőiskolai mozgalom mellett **Klebsberg Kuno** miniszter¹⁷ kiemelten támogatta falusi könyvtárak létesítését,¹⁸ múzeumok, közgyűjtemények szélesebb körű látogatását, és kezdeményezte elemi fokú ismeretterjesztő előadások és tanfolyamok szervezését is. Már minisztersége második évében, 1923-ban kijelentette, hogy a falusi lakosság nevelését kell elsősorban elősegíteni.¹⁹ A központi kultúrpolitikai irányelveket követve, sorra alakultak a keresztény és hazafias nevelési célokat kitűző népfőiskolák az

1920-as évek elejétől. Az első népfőiskola Szegeden a város és a minisztérium támogatásával indult el 1920-ban. Eztán Kecskeméten és Mezőkövesden 1922-ben, majd a Nógrád megyei Szandán 1925-ben kezdődött a munka.

Az 1920-as évek elejére az iskolán kívüli népművelésnek három fő formája alakult ki. Az angol példára létrejövő és elsősorban tárgyi ismeretek bővítését szolgáló *szabadoktatás*, az erkölcsi nevelésre is nagy súlyt helyező dán mintát követő *népfőiskola* és a szakszervezetek által irányított, aktív politikai szerepet vállaló *szabad tanítás* vagy *szabadiskola*.²⁰ A népfőiskolák szervezését elsősorban a módosabb paraszti rétegek műveltségének emelése céljából szorgalmazta a Gazdaszövetség.

A Trianon utáni Magyarország művelődési koncepciójába leginkább a keresztény alapokon álló, nemzeti elkötelezettségű népfőiskola illett bele. A dán mintát azonban nem lehetett változtatások nélkül átültetni a magyar gyakorlatba. Meg kellett találni a hazai viszonyoknak legjobban megfelelő felnőttképzési formákat. Így fogalmazta meg Klebelsberg 1918-ban a népművelő előadásokkal kapcsolatos elképzeléseit. Eszerint a hallgatóság nem lehet túl nagy, mert ez hátráltatja a hallottak közös megbeszélését. Az előadásokon felvetett problémák megbeszélése ugyanis szerves részét képezte a programnak. Ettől az elvtől csak akkor érdemes eltérni, ha országosan ismert előadót sikerül megnyerni valamely témában, aki képes tömegeket mozgósítani előadásával.²¹

Míg a szabad oktatást elsősorban a szakszervezetek szervezték, a népfőiskolák létrehozásában nagy szerepet játszottak az egyházak. Az 1920-as évek első felében Magyarországon induló népfőiskolák létrejöttében a központi, állami akarat is jelentős tényező volt. Az állam nem sajnálta a támogatást a nemzeti szellemű, keresztény alapokon álló felnőttképzés országos rendszerének kiépítéséhez. A Trianon utáni trauma feldolgozását, a nemzeti büszkeség ébren tartását segítette a „kultúrfőlény” elmélete, amelybe kiválóan beleillett a közművelődés régi problémájának megoldására irányuló törekvés, az új felnőttképzési formák keresése. Ennek megfelelően 1924-ben már megszerezte 70 népfőiskolai tanfolyam szerveződött. Ezekben a heti óraszám 15–24 között mozgott.²²

Az 1926. évi népiskolai törvény eredményeként javultak az elemi oktatás feltételei,²³ de a csak elemi iskolát végzettek aránya nem nőtt jelentős mértékben. A népiskola eredményesebb működése az analfabétizmus csökkenésében mutatkozott meg.²⁴ Így továbbra is nagy szükség volt az elemi iskolát elvégző, de tovább nem tanuló tömegek valamilyen formában való képzésére.

A legkézenfekvőbb példa a 19. század dán modellje volt. A Grundtvik-féle népfőiskola jelentős visszhangot váltott ki Magyarországon is. Több ismeretterjesztő előadás foglalkozott vele, írások jelentek meg róla.²⁵ Bár az internátusi rendszert, a tanárok és hallgatók életközösségének megteremtését a '20-as években nem sikerült elérni,²⁶ a szóbeli előadásokat, a szabad kérdés gyakorlatát meghonosították. A dán modell meghatározó jellemzője az ételszerűség volt. Tanáraik együtt laktak a hallgatókkal, nem csupán az órák idejére mentek az ifjak közé. Így valósult meg az alapelv, hogy a népfőiskola az élet számára nevel. **Wolf (Ordass) Lajos** egyrészt követendőnek tartotta a dán példát, másrészt óvott a szolgai másolástól. „*Nem utánzásra vár nálunk ez a népfőiskola, hanem valami hasonlónak létesítését sürgeti az idő.*”²⁷ A dán és finn mintára szervezett bentlakásos népfőiskolai tanfolyam az 1920-as években még nem terjedt el az országban.²⁸

Klebelsberg minisztersége után az állam lényegesen kisebb figyelmet szentelt a népfőiskoláknak, így anyagi támogatás hiányában 1931 után lassan mindenütt elsorvadtak az országban. Új lendületet majd az 1930-as évek második felétől vett a mozgalom, amikor a felnőttoktatás meghatározó formája volt a népfőiskola. Először a kortárs európai példák méltatásai jelentek meg a magyar sajtóban, majd elindultak az egymással párhuzamos szervezkedések is.

Borbáth Erika a népfőiskolák három nagy csoportját különíti el: a protestáns egyházak által szervezetteket, a KALOT népfőiskolákat és a népi írók által támogatottakat.²⁹ Felosztása arra hívja fel a figyelmet, hogy a népfőiskola első támogatói teljesen különböző módon látták az új intézménytípus célját, feladatát, jelentőségét. Szeberényi Lajos³⁰ a parasztság műveltségi szintjének emelését látta fő célnak, míg Mustó Béla³¹ vagy Horváth Károly³² elsősorban a várható gazdasági fejlődést emelte ki elsődleges következményként. Feltűnő, hogy a kezdeti ismertetésekből, a mozgalom hazai meghonosítására irányuló buzdításokból szinte teljesen hiányzik a dán népfőiskola keresztyén alapjaira történő utalás. Ezekre az alapokra kívántak építeni a keresztyén egyházak, amikor tevékeny szerepet vállaltak a népfőiskolai mozgalom magyarországi elterjedésében.

Református népfőiskolák³³

A református népfőiskola gondolata elsőként **Debrecenben**, a Református Kollégium Igazgatótanácsának ülésén vetődött fel 1913. május 16-án.³⁴ A gyakorlati megvalósításig azonban több mint húsz évet várnunk kellett. A mozgalom újraindításának gondolata világi és katolikus kezdeményezésekkel párhuzamosan az 1930-as évek első felére vezethető vissza. Pedig korábban is szükség mutatkozott keresztyén felnőttoktatásra, amit jól mutatnak a Tiszántúli Egyházkerületben az 1929/30. évben vallásoktatást végzők által kitöltendő jelentés 27. kérdésére adott válaszok. Ez a kérdés arra várt választ, hogy az iskola elhagyása után milyen vallásos életet élnek, milyen lelki gondozásban részesülnek a fiatalok. Még a nagy, városi gyülekezetek hitoktatói is arról számoltak be, hogy a bibliakörbe, KIE-foglalkozásokra nem járó többség számára nincsen külön, életkorukhoz illeszkedő alkalom.³⁵ A '30-as évek első felében Sárospatakon és Budapesten nyilatkoztak meg a falu népének keresztyén szellemű képzésére irányuló törekvések. Míg Sárospatakon a faluszeminárium, a budapesti protestáns diákok körében a falukutatás tűnt kézenfekvő megoldásnak.

A **Pro Christo Szövetség**³⁶ szervezésében már 1934-ben felvetődött egy ormánsági faluban végzett misszió gondolata. **Kovács Imre** két lépcsőben látta megvalósíthatónak a korban az egykézésről hírhedtté váló, a magyarság pusztulásának képét előrevetítő **Ormánságban**, Kemsén végzett szolgálatot.³⁷ Első lépés a falu társadalmának, szociális viszonyainak tudományos gondosságu feltérképezése, és csak ezt követheti a „falugondozás.” Falugondozás alatt a falu lakosságának szóló előadások tartását értette, amelynek első része szórakoztató, majd ezt követi a „népművelési jellegű”³⁸ előadásrész.

A több évtizedes próbálkozások után az első református népfőiskola Sárospatakon alakult. Közvetlen előzménye a fennállásának 400. évfordulóját ünneplő **Sárospataki Kollégiumban Újszászy Kálmán** és **Szabó Zoltán** professzorok által 1931-ben szervezett faluszeminárium volt. A mozgalmat a szükség hívta létre, hiszen „*az egyházközségek szellemi vezetői és hívei között a viszony formálissá, szervezetszerűvé vált. A falusi lelkészek a parasztság életének valóságától teljesen elszakadtak.*”³⁹ A faluszeminárium célja az volt, hogy a sárospataki teológushallgatókat felkészítse a falusi életre. Ahhoz, hogy későbbi szolgálati helyükön könnyebben eligazodjanak, már főiskolásként megismerkedtek a falusi értelmiségre váró kihívásokkal. Falujáró mozgalmat szerveztek, amelyből a népfőiskola gondolata is kinőtt. A népfőiskola egyetemességre törekedett.⁴⁰ Egységes keresztyén világgépet kívánt adni, és nemzeti elkötelezettségű, gazdasági és politikai téren tájékozott gazdákat nevelni. Az egyetemességre törekvésről így vall Szabó Zoltán: „*A népfőiskola – főiskola. Nem mintha a szó szokásos értelmében adna főiskolai képzést és diplomával egybekötött képesítést. Főiskola abban a tekintetben, hogy bizonyos univerzalitásra, egyetemességre törekszik, ellentétben a szakiskolával, sőt a mindegyre egyre szűkebb szekto-*

*rokra szorítókozó egyetemi fakultásokkal. Mindebből igyekszik valamit adni, ami a népi lelket gazdagító, a nemzeti egybetartozást erősítő tényező, ami alkalmas arra, hogy a népfőiskolást a saját lábára állítsa, s a népfőiskola után is továbbhaladásra indítsa.*⁴¹

Az első kilenc napos tanfolyamot 1936-ban szervezték. Előadások szóltak faluszervezésről-falunemelésről, népszokásokról, népművészetről, de a magyar irodalom nagy alakjairól, a leggyakoribb népbetegségekről és azok megelőzésének lehetőségeiről vagy a magyar nyelvről és a nyelvrokonság kérdéséről is. A tanfolyam évről évre bővült, és 1944-ben már öthetes bentlakásos kurzussá fejlődött. Tanítók és lelkészek javaslatai alapján vettek fel 18–24 év közötti fiúkat. A képzésben továbbra is elsősorban a magyar irodalom és történelem, a korabeli falu viszonyainak megismerése kapott nagy hangsúlyt. Évről évre egyre többen jelentkeztek a tanfolyamra, voltak visszatérő hallgatók is. A népfőiskola saját újságot adott ki *Kérékvágás* címmel.

A népfőiskola történetében két nagy szakasz különíthető el. 1936–45 között rövidebb népfőiskolai tanfolyamokat tartottak, míg 1945–48 között összefüggő, 14 hetes népfőiskola működött.⁴² Szoros kapcsolatot ápoltak a népi írókkal, amit az is bizonyít, hogy előadást tartott mások között Móricz Zsigmond, Kodolányi János, Féja Géza, Sinka István és Veres Péter is. Valamennyi évfolyam hallgatóit beleszámítva, összesen közel 500 hallgatója volt az ország legtovább működő református népfőiskolájának.

A **Tiszántúli Egyházkerület** 1939-es 410/1939. számú határozata nyomán a kerületben elsőként az egyházmegyei szervezésű **szatmári népfőiskola** nyílt meg 1940 tavaszán Szatmárökörítőn. Létrejöttében meghatározó szerepet játszott **Gáborjáni Szabó Mihály** esperes és fia, **Gáborjáni Szabó Szabolcs**, a népfőiskola vezetője. Amikor a népfőiskola patrónusa, Tisza Lajos kocsordi földbirtokos meghalt, az örökös nem járult hozzá a kapott telephely további használatához, és költözni kellett. Így 1942-ben Kocsordra, 1945 után Tyukodra került át a képzés. A szatmári népfőiskola a kezdetektől fogva az egyházmegye szerves részét jelentette, így a képzésben is meghatározóak voltak a biblia és egyházismeretet elmélyítő, lelki épülést segítő alkalmak.⁴³ Révész Imre püspök is meglátogatta a népfőiskolát 1943 márciusában.⁴⁴ A Szatmári Református Népfőiskola tanfolyamain 1940–48 között összesen 229 hallgató vett részt.⁴⁵

A második világháború után **Hajdúnánáson Balla Árpád** szervezett népfőiskolai tanfolyamot. 1946. január 8-án indult az első évfolyam 50 hallgatóval. A két hónapos képzés napi 4 órás elfoglaltságot jelentett a résztvevők számára. A következő év telén újabb csoport indult, míg az előző évben elkezdett képzés is folytatódott. Balla Árpád így határozta meg a hit és erkölcs tanítás feladatát: *„A keresztyénség életteremtő és életformáló erő, ezt kell mélyen és megrendítően felmutatni a hallgatók előtt. Tehát ne unalmas frázisok, megszokott szövegek, eget verdeső értelmetlenségek, álomba ringató idétlenségek órái legyenek ezek, hanem a krisztusi élet megtapasztalásának lélekfrázó alkalmak.*”⁴⁶

A **Dunántúli Egyházkerületben** jelentős népfőiskolai központként az ősi iskola-központok, Pápa és Csurgó mellett Veszprém emelhető ki.

A **Veszprémben** szervezendő református népfőiskolára vonatkozó első írásos adat egy 1939. február 5-én keltezett feljegyzés a gyülekezet presbiteri jegyzőkönyvében, mely szerint Boda József lelkész egy ingatlan felajánlását javasolja református népfőiskola céljaira. A presbitérium jóváhagyása után a lelkes hangú kiáltvány adja hírvilágba a Bakony-Balatonvidéki Református Népfőiskola születésére vonatkozó terveket. Kifejezi azt a reménységet, hogy *„Isten segítségével, egyházi közületeink és társadalmunk támogatásával a veszprémi népfőiskola még ez ősszel kitarja kapuit a Dunántúl kérgeskezű, de tisztaszívű, talentumos, tanulni vágyó gazdaijai előtt.*”⁴⁷ Bár az eredeti elképzelések szerint a hallgatókat főleg a környékbeli gyülekezetek adták volna, a jelentkezők kis száma miatt a veszprémi

rémi népfőiskola országos beiskolázásává vált. Az első évfolyam hallgatói „hét vármegyéből, három egyházkerületből, hat egyházmegyéből, tizenkét egyházközségből”⁴⁸ érkeztek. Minden nap áhítattal indult és végződött. A reggeli áhítatokat a hallgatók tartották, az esti alkalmakat pedig a népfőiskola nevelője. A tantárgyak között meghatározó szerepet játszott a bibliaismeret, a hittan (hitvallásismeret a Heidelbergi Káté kérdésről kérdésre történő tanulmányozása), az egyháztörténet, a gyülekezeti és ifjúsági munka. Vasárnap részt vettek a gyülekezeti istentiszteleten.

A **Pápai Kollégium** népfőiskolai szerepvállalása nem kis mértékben köszönhető annak, hogy tanárként Páparra került Szatmáry Lajos, aki sárospataki élményei alapján korábban már Hódmezővásárhelyen is kezdeményezte népfőiskola létrehozását. Az első tanfolyamot 1942 telén tartották. A város ipari jellege miatt kezdetben munkásfőiskola szervezése tűnt hasznosabbnak, ám végül népfőiskola indítása mellett döntöttek a szervezők.⁴⁹ Érdekes, hogy az előadások nyitottak voltak, bárki látogathatta őket. A népfőiskola négy évfolyamának mintegy 150 hallgatója volt. Míg az első tanfolyam főleg az iparos ifjúságot szólította meg, a következő három a népfőiskolák megszokott rendje szerint szinte kizárólag a falusi gazdák képzési formája lett.

A **Csurgói Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnáziumban** a téli tanítási szünetekben 1937-től kezdve szerveztek téli táborokat, ahol 70–80 fiatal gyűlt össze az egyházmegye gyülekezeteiből. Ebből nőtt ki a **Baksay Sándor Népfőiskola**, amely 1941 novembere és 1942 márciusa között tartotta első tanfolyamát.⁵⁰ Ezt még két fiú- és két lánytanfolyam követte, amelyeken összesen 109-en vettek részt 1941–44 között.

A **Dunamelléki Református Egyházkerület** 1941-ben határozta el népfőiskola elindítását, és helyszíneként **Kecskemétet** jelölte meg. A város földrajzi fekvése és iskola-város jellege miatt is alkalmas volt, ráadásul már 1922-ben indult népfőiskola Kovács Andor, a református jogakadémia igazgatójának vezetésével.⁵¹ Az egyházkerület által megalkotott Népfőiskolai Szabályrendelet abban látta a református népfőiskola jelentőségét, hogy *„bibliás szellemű öntudatos magyar református embereket nevel, akik a gyülekezet vallási és gazdasági életében mint önkéntes népgondozók működhetnek.”*⁵² Ennek a célnak az elérése érdekében a szabályrendelet meghatározta a módszert, a tananyagot, felsorolta a vezetők feladatait. A felügyeletet az egyházkerületi közgyűlés által megválasztott testület, az Egyházkerületi Népfőiskolai Tanács látta el.

Mivel a felekezeti népfőiskolák száma folyamatosan gyarapodott, szükségesnek tűnt egy olyan szervezet, amely összefogja az ország különböző pontjain, különböző felekezetek által működtetett népfőiskolákat. Ezt a szerepet a Magyar Népfőiskolai Tanács töltötte be. Ez a szervezet 1941. május 21-én alakult meg, és 1948-as feloszlásáig a protestáns és katolikus intézmények tevékenységét koordinálta. Elnökké Szabó Zoltánt választották, míg az alelnök a katolikus Kerkay Jenő lett.⁵³

A második világháború után a megváltozott politikai légkör nem kedvezett a népfőiskoláknak. A keresztyén értékrend és az erre épülő közéleti felelősségvállalás nem fért bele a bontakozó diktatúra világába. A népfőiskola intézménye nem volt kívánatos az államszocializmus számára. A falu vezetésére alkalmasnak látszó embereket nem népfőiskolán, hanem marxista ideológiai tanfolyamokon képezték negyven éven át.

A rendszerváltás után újjáéledt a népfőiskolai mozgalom is. A hosszú kényszerszünet miatt szinte természetesnek tekinthető fogalmi zűrzavar szükségessé tette annak újragondolását, hogy mi különbözteti meg a népfőiskolát a különböző ismeretterjesztő sorozatoktól. *„A népfőiskolát nem a neve, hanem a tartalma, a benne folyó embernevelés tette népfőiskolává. Ezért nem lehet bármilyen jó szándékú gazdasági vagy művelődési előadás sorozatot népfőiskolának nevezni. Ragaszkodnunk kell a népfőiskola embernevelő céljá-*

hoz!”⁵⁴ – írta 1990-ben egy régi népfőiskolai igazgató. Harsányi István is fontosnak tartotta a képzés hasonló kezdeményezésektől való markáns elkülönítését. A népfőiskola nemzeti kritériumainak megfelelően a bentlakással egybekötött intenzív kurzus személyiségfejlesztő, közösségépítő hatását emelte ki legfőbb jellemző vonásként.⁵⁵

Az 1940-es évek óta alaposan megváltozott az a gazdasági-társadalmi környezet, amely körülveszi a falu népét. A körülmények tehát mások, de az ember nem változott meg. Ezért ma is, csakúgy, mint hetven évvel ezelőtt, nagy szükség van az élő hitű, a szűkebb és tágabb közösségért áldozatokat is vállalni kész, öntudatos emberekre városban és vidéken egyaránt. Az újjászerveződő népfőiskolák kezdeményezői ennek elérésére törekszenek.

JEGYZETEK

¹ Elhangzott a KIE első budapesti földműves téli táborában; megjelent: Ravasz László: *A nagy szakadék*. SDG, Budapest, 1939.

² Harsányi István: Dánia, a népfőiskola bölcsője. In *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, 1991, Püski – Magyar Népfőiskolai Társaság, 11–18.

³ Wolf Lajos: Grundtvig és a skandináv népfőiskola. *Keresztyén Igazság*, 1934. 6. sz. 126.

⁴ Borbáth Erika: *A népfőiskolákról*. Miskolc, 1989, Borsod–Abauj–Zemplén Megyei Közművelődési Módszertani Központ, 10.

⁵ Mády Zoltán: A népfőiskolai mozgalom útja. *Igazság és Élet*, 1942/1. 13.

⁶ Kovács Imre: A hubertendorfi népfőiskola. *Magyar Szemle*, 1835. október, 123–131.

⁷ Mády Zoltán: i.m., 12–14.

⁸ i.m. 15–16.

⁹ Idézi: Mády Zoltán: i.m. 16.

¹⁰ 1990-ben 101 népfőiskola működött Dániában. Harsányi István: Dánia, a népfőiskola bölcsője. In *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, 1991, Püski – Magyar Népfőiskolai Társaság, 16.

¹¹ Széchenyi István: Világ (1831); Wesselényi Miklós: Balítételekről (1833); Vajda Péter: Elv és irány (1841) In Daly Lenke (szerk.): *A felnőttoktatás hazai történetéből*. Budapest, 1981, OOK és FPI (Országos Oktatástechnikai Központ és Fővárosi Pedagógiai Intézet), 17–19.

¹² A népszerű felolvasások, mint a közművelődés és nemzeti erősödés eszközei mellett érvel pl. Végh István 1891-ben megjelent írásában. Végh István: A felnőttek oktatásáról. *Magyar Protestáns Néptanító*. 1891. V./6, 81–83, 97–99.

¹³ Ld. Deptner Tibor: *A Magyar Gazdaszövetség és a falusi szabadtanítás (1896–1920)*. Budapest, 1921, Szabad Lyceum, 9.

¹⁴ Imre Sándor: *Eötös nem a múlté*. Kolozsvár, 1909. Klny. az Erdélyi Múzeum 2. füzetéből.

¹⁵ Horváth Erzsébet: A Magyar Népfőiskolai Mozgalom története. *Theológiai Szemle* 1994/1. 39.

¹⁶ Kormos László: *Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium Levéltárának ismertetője*. Debrecen, 1983, 97.

¹⁷ A korszak meghatározó kultúrpolitikusa, akinek minisztersége idején, 1922–1931 között számos területen jelentős beruházások, fejlesztések valósultak meg, igazolandó a „kultúrfőlény” koncepcióját.

¹⁸ Ebben az is szerepet játszott, hogy az 1. világháború után a népkönyvtári hálózat szinte teljesen összeomlott.

¹⁹ Felkai László: Szervezeti és tartalmi jellegű változások az ezeréves magyar iskolában. In: *Hagyomány és megújulás a magyar oktatásban*. Budapest, 2002, OPKM (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum), 21.

²⁰ Czákó Elemér cikke – *Néptanítók Lapja* 1923, 25–26. In Daly Lenke (szerk.): *A felnőttoktatás hazai történetéből*. Bp., 1981, OOK és FPI.

²¹ Klebelsberg Kuno: A művelődés Budapesten. *Budapesti Szemle*, 1918. május. In *Tudomány, kultúra, politika*. 236–254.

²² Gesztelyi Nagy László: *Népfőiskola*. (k. n.) 1940, 8.

²³ Az egy tanteremre jutó tanulók száma Klebelsberg reformja következtében 60-ról 40-re csökkent. Ld. Romsics Ignác: A polgári magyar iskolarendszer és a népfőiskolai mozgalom. *Forrás*, 1984. 12. sz. 14–19.

²⁴ 1890-ben a hat éven felüli népesség 47%-a, 1910-ben 31%, 1920-ban 15%, 1930-ban 10% volt írástudatlan. Ld. Uo.

- ²⁵ Például Neményi Imre: A parasztegyetemek. Budapest, 1901. *Uránia* 3, 4, 5. és Szeberényi Lajos: A skandináv népfőiskolák. *Budapesti Szemle* 1906. február.
- ²⁶ Kivételt az első magyar internátusos népfőiskola képezett, amelyet Sréter Ferenc földbirtokos (későbbi evangélikus lelkész) hozott létre a Nógrád megyei Szandán, saját birtokán. Az általa vezetett bentlakásos intézmény 1925–1929 között működött. Ld. Máty Zoltán: A népfőiskolai mozgalom útja. *Igazság és Élet* 1941. 1. sz. 38–40.
- ²⁷ Wolf Lajos: Grundtvig és a skandináv népfőiskola. *Keresztény Igazság*. 1934. 6. sz. 125–129.
- ²⁸ Kivétel a Sréter Ferenc földbirtokos által saját szandai birtokán (Nógrád) létesített internátusos népfőiskola, amely 1925–1929 között működött. Kovács Bálint: Alföldi népfőiskolák. *Hajnalodik*, 1942. 3. sz. 71–74.
- ²⁹ A népi írók által szervezett népfőiskolák természetesen átfedésben vannak az egyházi indíttatású népfőiskolákkal. Pl. Móricz Zsigmond vagy Németh László református kötődése magától értetődő volt.
- ³⁰ Szeberényi Lajos: A skandináv népfőiskolák. *Budapesti Szemle*, 1906. február.
- ³¹ Mustó Béla: A felső népiskolák Dániában. *Népművelés*, 1907. 4–5. sz.
- ³² Horváth Károly: A dán parasztegyetem. *Népművelés*, 1920. 36.; értékeli Deptner Tibor: *A magyar népfőiskolai mozgalom története.*, Budapest, 1921. Országos Szabadoktatási Tanács, 6.
- ³³ A református népfőiskolák teljes körű áttekintését adja Kovács Bálint: *A protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon (1936–1938)* című könyve. Ebben a dolgozatban az egyházkerületenként legjelentősebbnek bizonyult, illetve valamilyen szempontból jellegzetesnek tekinthető intézmények vázlatos bemutatására kerülhet sor.
- ³⁴ Kormos László: *Tiszántúli Református Egyházkerület és a Debreceni Református Kollégium Levéltárának ismertetője*. Debrecen, 1983, 97.
- ³⁵ Többek között Hajdúböszörmény, Polgár, Tiszalök, Hajdúszoboszló gyülekezeteiben. TtREL (Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára) I. 1.L.1.
- ³⁶ A felsőoktatásban tanulók között működő protestáns diákszövetség.
- ³⁷ Kovács Imre: Falumunka a Pro Christo Diákok Házában. *Magyar Szemle* 1935. január, 61–68.
- ³⁸ Földrajzi vagy történelmi témájú vetítettképes előadások tartoztak a népművelő programok közé.
- ³⁹ Balogh István: *A parasztság művelődése a két világháború között*. Budapest, 1973, Akadémiai, 81.
- ⁴⁰ Jakab Sándor – Varga Csaba (szerk.): *A sárospataki népfőiskola*. Budapest, 1986, TIT, 14.
- ⁴¹ Idézi Kovács Károly: *A sárospataki népfőiskola*. Budapest, (é, n.) TIT–OKK, 14.
- ⁴² Kovács Károly: i.m. 15.
- ⁴³ A napirendben a rendszeres áhítatok, bibliaórák, imaórák, bibliaolvasásra elkülönített csendes órák mellett a tanrendben is szerepelt bibliaismeret illetve egyháztörténet is. TtREL I.16.1.
- ⁴⁴ Révész Imre: Látogatás Kocsordon. *Debreceni Protestáns Lap*, 1943. március 21.
- ⁴⁵ Kovács Bálint: *Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon (1936–1948)*. Budapest, 1994, MNT – Püski, 163.
- ⁴⁶ TtREL I.27.c.36. 2.
- ⁴⁷ Kovács Bálint: *Magyarországi keresztény népfőiskolák*. Budapest, 1941, KIE, 68.
- ⁴⁸ Kovács Bálint: i.m. 70.
- ⁴⁹ *A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Évkönyve 1941/1942*. 120–130.
- ⁵⁰ Kovács Bálint: *Protestáns népfőiskolai mozgalom Magyarországon (1936–1948)*. Budapest, 1994, MNT–Püski, 30.
- ⁵¹ Ld. Kovács Andor: *A Kecskeméti Népfőiskola*. Kecskemét, 1923.
- ⁵² Dunamelléki Református Egyházkerület Népfőiskolai Szabályrendelete 4§ Kecskeméti Református Levéltár IV/B 1.
- ⁵³ Horváth Erzsébet: Fejezetek a Sárospataki Református Népfőiskola történetéből. In *KGRE Hittudományi Karának Évkönyve 1994/95*. 140.
- ⁵⁴ Timaffy László: A mosonmagyaróvári Széchenyi Népfőiskola In *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, 1991, Püski – MNT, 98.
- ⁵⁵ Harsányi István: A holnap népfőiskolája elé. In *Népfőiskola tegnap, ma, holnap*. Budapest, 1991, Püski – MNT, 177.